

Marek GOSZTYŁA¹
Bogdan MOTYL²

PRZEMYSŁ MATERIAŁÓW BUDOWLANYCH NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU W PRZEMYSŁU I OKOLICY

Artykuł podejmuje zagadnienia o tematyce przemysłu budowlanego na przełomie XIX i XX wieku w Przemyśle i okolicy. Opierając się na przeprowadzonych badaniach terenowych, badaniach archiwalnych oraz studiach literatury, został omówiony przemysł budowlany ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki zakładów i firm, takich jak: cegielnie, tartaki, wapienniki, działających w badanym okresie. Odnalezione źródła pozwoliły nakreślić historyczny stan strefy przemysłowej miasta na przełomie wieków. Na podstawie przyjętej metodyki badań zaistniały przesłanki do podania kierunków rozwoju przestrzennego miasta, uwarunkowanych budową nowych zakładów produkcyjno-rzemieślniczych. Poddano opisu używane w ówczesnym czasie maszyny, urządzenia i linie technologiczne. Przybliżono architekturę przemysłową i towarzyszące jej zabudowania. Mimo że artykuł został ukierunkowany na przemysł materiałów budowlanych, przedstawiono również kolejnych właścicieli, którzy wnieśli liczący się wkład w rozwój ośrodka miejskiego. Na przykładzie badanego ośrodka wykazano, że przełom XIX i XX wieku zaznaczył się powstawaniem nowych dzielnic miejskich. Zaistniałe wydarzenia historyczne oraz zmieniające się formacje społeczno-polityczne niosły ze sobą zmiany właścicieli, przebudowy obiektów, modernizację technologii oraz również likwidację produkcji. W artykule zaakcentowano także te budowle przemysłowe, które w wyniku zdarzeń historycznych zostały opuszczone, a następnie stopniowo rozebrane.

Słowa kluczowe: przemysł budowlany, badania terenowe, badania archiwalne

1. Wprowadzenie

Lata 90. XX wieku, a zwłaszcza ich koniec, to okres gwałtownych przemian w Polsce. Zlikwidowano wtedy wiele zakładów pracy, co skutkowało rozbiorami opuszczonych budynków i pozostawionych maszyn i urządzeń. Proces

¹ Autor do korespondencji: Marek Gosztyła, Politechnika Rzeszowska, al. Powstańców Warszawy 12, 35-959 Rzeszów, tel. +48 17 8651939, gosztyla@prz.edu.pl.

² Bogdan Motyl, ul. Monte Casino 16B/57, 37-700 Przemyśl, tel. +48 73 1618700, motyl.bogdan@gmail.com.

ten nie ominął Przemysła i powiatu przemyskiego. Najbardziej dotknęło to przemysł związany z budownictwem, w którym w wyniku postępu nowych technologii zrezygnowano z wielu dotychczas działających firm i przestarzałych fabryk domów.

W dużym stopniu likwidacji uległy wytwórnie materiałów ceramicznych, znacznie zmniejszyła się liczba tartaków, całkowicie niemal zaprzestano produkcji drewnianych materiałów podłogowych. Jedynie utrzymała się produkcja nowoczesnych energooszczędnych plastikowo-metalowych okien. Pozostało też niewiele obiektów, które mogą świadczyć o dawnej przemysłowej przeszłości Przemysła i jego okolic.

2. Charakterystyka zakładów

Koniec XIX wieku w Przemysłu to okres wzmożonej rozbudowy miasta związanej z budową twierdzy strzegącej Bramy Karpat, jak nazywano przejście rzeki Sanu z gór na nizinę. Przyrost ludności skutkował dużym ożywieniem w budownictwie mieszkaniowym, publicznym i przemysłowym. Podstawowym budulcem była cegła i spoiwo wapienne, a po 1880 r. beton. Struktura miasta rozrastała się na materiale ceramicznym, z cegły budowano budynki administracyjne, szpitale, koszary, osiedla i mniej ważne dzieła forteczne. W związku z tym zapotrzebowanie na cegłę znacznie wzrosło po 1880 r., gdy rozpoczęto kolejną fazę budowy twierdzy.

Dotychczasowe cegielnie o piecach mielerzowych czy też polowych nie nadążały z produkcją cegły, stąd pojawiła się potrzeba budowy cegielni o większej wydajności. W rejonie przemyskim pierwsza nowoczesna cegielnia powstała w Orzechowcach. Zapewne zastąpiła ona cegielnię polową³ produkującą na potrzeby twierdzy, zlokalizowaną w jej łańcuchu zewnętrznym. W jej miejscu powstał fort Xa, który zaczęto nazywać „fort cegielnia”. Cegielnię w Orzechowcach wybudowano w 1888 r. Mimo przeprowadzonej kwerendy archiwalnej, nie udało się ustalić jej pierwszego właściciela. Kolejne wzmianki podają, że do 1939 r., a także po 1945 cegielnia należała do Gromady Orzechowce, a następnie do Gminy Orzechowce. W 1950 roku przejęło ją Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie Wydział Materiałów Budowlanych, które przekazało ją w zarząd Jarosławskim Zakładom Terenowym Przemysłu Materiałów Budowlanych⁴.

Cegielnia posiadała powierzchnię 3,65 ha, na której wybudowano piec kręgowy systemu Danneberga 12-komorowy z kominem o wysokości 6 m w środku tego pieca. Pojemność pieca wynosiła 165 000 sztuk cegieł, a jego wydajność miesięczna 360 000 sztuk cegieł.

³ Autorzy potwierdzili to w badaniach terenowych na podstawie rozmów z miejscowym geodetą w listopadzie 2012 r.

⁴ Archiwum Państwowe w Przemysłu, zespół 1332, sygn. 23, s. 1-3.

Cegielnia posiadała suszarnie surówek o powierzchni 400 m² i pojemności 600 000 sztuk cegieł, magazyn cegły, kierat konny do mieszania gliny, 8 stołów strycharskich, a także napędzane napędem zbiorowym: ucinacz półautomatyczny, prasę ślimakową Ø450, walce szybkobieżne Ø600, mieszadło dwuwalkowe, zasilacz skrzyniowy. Początkowo napęd zbiorowy napędzał lokomobil parowy zdemontowany w 1958 r. i zastąpiony silnikiem wysokoprężnym typu Wola DT 150 o mocy 150 KM i obrotach 1500 obr/min. W latach 60. napęd zbiorowy zastąpiono silnikami elektrycznymi⁵. Surowiec i cegły transportowano na taczakach, a po 1950 r. na wózkach szynowych (w liczbie 6 sztuk) na torowisku o długości 500 mb. Cegielnia posiadała budynek administracyjno-socjalny, gdyż w okresie szczytu produkcyjnego obsługiwało ją 27 pracowników.

Po modernizacji w latach 70. ubiegłego wieku wybudowano piec tunelowy. Z powodów ekonomicznych cegielnie zamknięto w latach 90. ubiegłego wieku⁶. Wśród zapisów archiwalnych zachowała się wzmianka rejestrująca jedną z najstarszych cegielń w dzielnicy Zasanie. Cegielnia ta działała w 1803 r.⁷, jednak nie natrafiono na zapisy przybliżające jej dane techniczne. Próbę budowy fabryki „mularskiej” cegielni w 1790 r. podjął Józef Rozental, który dysponował podpisanymi kontraktami z „mularzami” na zakup materiałów. Z nieznanых powodów budowa została wstrzymana. W archiwach zachowała się skarga właściciela⁸.

W latach 1895-1899 powstała cegielnia Jana Bielawskiego w Nehrybce z nowoczesnym piecem kręgowym systemu Hoffmana z bocznym kominem (fot. 1.). Piec był 16-komorowy, okład pieca wynosił 120 000 sztuk cegieł, a dobową produkcją 15 000 sztuk cegieł. Długość kanału ogniowego mierzyła 33,5 m, szerokość 1,6 m, wysokość 1,6 m, powierzchnia przekroju 2,56 m², odległość komina od pieca 4,7 m, wysokość komina 38 m, średnia temperatura wypału 950°C. Cegielnia posiadała pięć suszarni odstelażowanych o łącznym składzie 280 000 sztuk cegieł, dwa magazyny na odsuszoną surówkę, budynek administracyjny i budynek wyrobni, które wybudowano w 1922 r. W obiekcie wyrobni zamontowano: ucinacz ręczny, prasę ślimakową Ø300, walce gładkie Ø400, gniotownik kotłowy, wyciągarkę cierną, zasilacz okrągły, prasę dachówczarkę i prasę rewolwerową⁹. Wszystkie te urządzenia były zasilane napędem zbiorowym poruszonym najpierw lokomobilą parową o mocy 60 KM¹⁰, a po modernizacji silnikiem wysokoprężnym marki Dangren o mocy 120 KM i obro-

⁵ Ibidem, sygn. 105.

⁶ Ibidem, sygn. 23, s. 1-3.

⁷ Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta Miejskie Przemyśla, sygn. 1697, s. 3.

⁸ Ibidem, sygn. 1682, s. 10.

⁹ Archiwum Państwowe w Przemyślu, zespół 1332, sygn. 21.

¹⁰ Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów, opracował inż. Antoni Rościśław Sroka, wyd. Ministerstwo Przemysłu i Handlu Al. Ujazdowskie 37, Warszawa 1922, poz. 6499.

tach 360 obr/min. W 1960 roku wymieniono część przestarzałych maszyn i wprowadzono napęd elektryczny¹¹.

Fot. 1. Ruiny cegielni Beryla Mendela w Buszkowicach, fot. B. Motyl

Foto 1. The ruins of brickworks factory to Beryl Mendel in Buszkowice, photo: B. Motyl

Transport wewnętrzny był realizowany za pomocą wózków karuzelowych, kolebowych i platformowych popychanych ręcznie po torze o rozstawie szyn 600 mm. Stosowano również taczki do wywozu cegły z pieca. Cegielnię obsługiwało od 25 do 50 pracowników. Do czasu II wojny światowej cegielnia produkowała cegłę i dachówkę. Po wojnie ze względu na brak surowca do produkcji wyrobów cienkościennych produkowała tylko cegłę. Po 1945 roku cegielnia wielokrotnie zmieniała właściciela. Została zlikwidowana w 1992 r. Pozostał po niej komin i resztki fundamentów obudowy pieca.

W granicach Przemysła przy ulicy Słowackiego 177 działała cegielnia zbudowana przez Izaaka Kneppeła. Od 1934 roku wchodziła w skład firmy Grossman i Spadkobiercy¹². Była nieco mniejsza od cegielni w Nehrybce, posiadała piec kręgowy systemu Hoffmana o nieznaną liczbę komór, jedną suszarnię, budynek wyrobni, magazyn cegły obsuszonej i budynek administracyjny. Cegielnię zlikwidowano w 1991 r. wraz z cegielnią w Nehrybce.

W dzielnicy Pikulice do lat 70. XIX wieku działała cegielnia będąca własnością do 1939 r. Lipy Gallera i Richtera¹³. Po II wojnie światowej cegielnia została przejęta przez skarb państwa, a na jej terenie w latach 70. XX wieku urządzono wysypisko miejskie (obecnie zlikwidowane). Po cegielni została tylko nazwa ulicy Cegielniana.

¹¹ Archiwum Państwowe w Przemysłu, op.cit., sygn.105.

¹² M. Dalecki: Przemysł w latach 1918-1939. Przestrzeń, Ludność, Gospodarka. Archiwum Państwowe w Przemysłu, Przemysł 1999, s. 160.

¹³ Ibidem, s. 161.

Nieopodal centrum miasta, przy ulicy Wandy znajdowała się cegielnia Dawida Ticha, którą w 1933 r. przejął J. Ringelheim i Spółka. Wiadomo, że dysponowała ona urządzeniami mechanicznymi i działała do 1939 r.¹⁴ Ponadto istniały jeszcze dwie mniejsze cegielnie: Herscha Tuchmanna zlikwidowana w 1930 r. i Leona Bara utworzona w 1929 przy ulicy Grunwaldzkiej¹⁵.

Na granicy Przemysła i wsi Buszkowice funkcjonowały dwie cegielnie: Beryla Mendela (fot. 2.) i firmy Freudenheim i ska¹⁶ (fot. 3.). Cegielnia Beryla Mendela posiadała piec kręgowy o mocy produkcyjnej 300 000 sztuk cegieł miesięcznie i zatrudniała 25 pracowników¹⁷. Po II wojnie światowej w 1950 r. na mocy zarządzenia Ministerstwa Przemysłu Lekkiego cegielnię przejęło Prezydium Rady Narodowej w Przemysłu. Do lat 70. ubiegłego wieku właściciele zmieniali się często, początkowo od 1952 r. były to Przemyskie Zakłady Terenowe Przemysłu Materiałów Budowlanych, następnie Jarosławskie Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej. W 2010 roku spłonęła obudowa pieca, w wyniku czego piec wyburzono, pozostawiając jedynie komin.

Jedyną zachowaną cegielnią jest założona w 1902 r.¹⁸ przez firmę Kalman Freudenheim, a następnie Freudenheim K. Spadk.¹⁹ (fot. 4.). Cegielnię tę również w 1950 r. przejął skarb państwa; wchodziła w skład najpierw Przemyskich Zakładów Terenowych Materiałów Budowlanych, potem Przemyskich Zakła-

Fot. 2. Ruiny cegielni Jana Bielawskiego w Nehrybce, fot. B. Motyl

Foto 2. The ruins of brickworks factory to John Bielawski in Nehrybka, photo: B. Motyl

¹⁴ Ibidem, s. 160.

¹⁵ Ibidem, s. 160.

¹⁶ Archiwum Państwowe, op.cit., sygn. 22.

¹⁷ Księga Adresowa, op.cit., poz. 6552.

¹⁸ Archiwum Państwowe, op.cit., sygn. 21.

¹⁹ Księga Adresowa, op.cit., poz. 6516.

Fot. 3. Widok pieca i komina cegielni Freudenheimów w Buszkowicach, fot. B. Motyl

Foto 3. The brickworks factory to Freudenheims in Buszkowice – the view of the stove and chimney, photo: B. Motyl

Fot. 4. Wnętrze pieca cegielni Freudenheimów w Buszkowicach, fot. B. Motyl

Foto 4. The brickworks factory to Freudenheims in Buszkowice – the view of the Interior brick oven, photo: B. Motyl

dów Przemysłu Kruszyw i Betonów, które w 1963 r. przekazały ją Jarosławskiemu Przedsiębiorstwu Ceramiki Budowlanej. W 1985 roku spłonęła obudowa pieca, a w 1986 przedsiębiorstwo przekazało cegielnię miastu Przemysł²⁰. Obecnie cegielnia znajduje się w rękach inwestora prywatnego. W skład cegielni

²⁰ Archiwum Państwowe, op.cit., sygn. 22.

wchodziły: 16-komorowy piec kręgowy systemu Hoffmana (obecnie bez obudowy) z kominem bocznym (zachowanym w całości), pięć suszarni (zachowana jedna), trzy magazyny wyrobów obsuszonych (niezachowane), wyrobnia (niezachowane), budynek administracyjno-socjalny (zachowany). Wydajność miesięczna cegielni wynosiła 400 000 sztuk cegieł.

Oprócz cegielni istniały także zakłady produkcji wapna, które były ulokowane w graniczącej z Przemysłem wsi Prałkowce. Pierwotnie znajdował się tam jedyny kamieniołom w okolicach Przemyśla, własność Pana Mniszka, w latach 1872-1875 dostarczający kamień do budowy Twierdzy Przemyśl, chociaż był to materiał o zróżnicowanej jakości²¹. Następnie powstała Fabryka Wypalania Wapna i Kamieniołom Arona Bergera i Spółki oraz Wapniarka inż. Schafera i Spółki²². Po wyczerpaniu złóż wapienia zakłady te zamknięto. Przed I wojną światową znany był kamieniołom w Grochowcach, którego właścicielem był Jakub Felsen²³.

Kolejnym ważnym materiałem budowlanym, który powszechnie stosowano w omawianym okresie, było drewno, co skutkowało powstaniem licznych tartaków i fabryk wyrobów drzewnych. Jednak one również uległy likwidacji w końcu XX wieku.

Trzeba tu wspomnieć o największym kompleksie, a w zasadzie kombinacie produkcji wyrobów drewnianych, oczywiście na miarę ówczesnych czasów, a mianowicie o Parowej Fabryce Wyrobów Stolarskich i Parkietów Michała Bystrzyckiego (fot. 5.). Firma ta powstała w 1890 r., a w 1939 składała się z dwóch zakładów. W 1930 roku zatrudniała 200 pracowników i posiadała w zakładzie przy ul. Strycharskiej lokomobile o mocy 120 KM, a w zakładzie przy ul. Klonowiczów lokomobile o mocy 100 KM²⁴. Pozostały po nim budynki przy ulicy Klonowiczów (obecnie Klonowicza) oraz Strycharskiej (obecnie Bohaterów Getta). Michał Bystrzycki dorobił się dużego majątku na początku swojej działalności, realizując głównie zamówienia dla wojska, a później zajmując się eksportem²⁵.

Na Zasaniu przy ul. Borelowskiego przed I wojną światową również na potrzeby wojska uruchomiono duży tartak, który po 1918 r., aż do 1929 był własnością państwa. Ponownie został on uruchomiony w 1932 r., a w 1933 wydzierżawiony firmie Izrael Bakon Tartak Parowy i Wyrobów Wełny Drzewnej²⁶. Po II wojnie światowej tartak z powrotem przejął skarb państwa.

²¹ F. Forstner: Twierdza Przemyśl, Dom Wydawniczy „BELLONA”, Warszawa 2000, s. 78.

²² M. Dalecki, op.cit., s. 196.

²³ Archiwum Państwowe w Przemyślu, Skorowidz Przemysłowo Handlowy Królestwa Galicji, Lwów 1906, s. 158, poz. 5.

²⁴ Księga Adresowa, op.cit., poz. 13405.

²⁵ J. Szabaga, A. Sarkandy: Saga Rodu Bystrzyckich, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemyśl 2010, s. 13.

²⁶ M. Dalecki, op.cit., s. 160.

Fot. 5. Zakłady Michała Bystrzyckiego przy ulicy Klonowicza w Przemyślu, fot. B. Motyl

Foto 5. The Michał Bystrzycki Factory in Przemyśl – the building Klonowicza street, photo: B. Motyl

W 1921 roku przy ulicy Józefa Piłsudskiego powstał tartak założony przez firmę Goliger i synowie, funkcjonujący od 1934 r. pod szyldem „Parkiet” Tartak i Fabryka Parkietów Goliger i Spółka. Był to duży tartak, posiadający lokomobilię parową i zatrudniający około 48 robotników²⁷.

W 1918 roku przy ulicy Św. Jana 13 został założony tartak przez Józefa Grabowskiego, wchodzący w skład firmy Grabowski i S-ka. Zatrudniał on 65 pracowników i posiadał 60-konny lokomobil²⁸.

Obecnie jako jedyny funkcjonuje tartak założony w 1928 r. przez Emila Goldmana w Kuńkowcach. W okresie największej produkcji w 1938 r. zatrudniał 60 pracowników²⁹, posiadał dwa budynki administracyjno-socjalne, z których jeden rozebrano po wojnie, a drugi spłonął w 2011 r. Dzisiaj jest to mały lokalny tartak o niewielkiej produkcji.

W latach 1924-1939 funkcjonował tartak inż. Jana Baranieckiego, który był zlokalizowany przy ulicy Krasieńskiego³⁰. Podczas okupacji Niemcy zlikwidowali tartak, a rodzinę Baranieckich wysiedlili³¹.

Na podstawie przeprowadzonych studiów należy zaznaczyć, że w tym czasie istniało wiele mniejszych zakładów produkcji drzewnej, które zatrudniały po kilku pracowników i często działały w krótkich okresach. Po II wojnie świato-

²⁷ Ibidem, s. 160.

²⁸ Księga Adresowa, op.cit., poz. 13439.

²⁹ M. Dalecki, op.cit., s. 160.

³⁰ Ibidem, s. 160.

³¹ Informację tę uzyskali autorzy podczas badań terenowych od syna J. Baranieckiego w listopadzie 2012 r.

wej w 1949 r. wszystkie tartaki upaństwowiono, a w 1950 utworzono Rejon Przemysłu Leśnego w Przemyślu, który przejął 12 tartaków, w tym tartak w Kuńkowcach i dwa tartaki w Przemyślu. Tartak w Kuńkowcach, dawniej własność Emila Goldmana, wydzierżawiono najpierw w 1952 r. Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Przemyślu³², a w 1957 osobie prywatnej³³. Tartak nr 1 mieścił się w dawnej Fabryce Parowej Michała Bystrzyckiego przy ulicy Strycharskiej (obecnie Bohaterów Getta), który rozbudowując swoje przedsiębiorstwo, wybudował w 1918 r. nowe budynki i hale produkcyjne. Zakład ten zajmował teren o powierzchni 4,39 ha³⁴ i składał się z hali traków, fryzarni, składu surowca oraz tarcicy. Produkował głównie tarcicę bukową i dębową oraz fryzy. Od 1964 roku przeszedł pod zarząd Okręgowego Przedsiębiorstwa Przemysłu Drzewnego w Przemyślu. W 1967 roku zatrudniał 156 pracowników³⁵. Obecnie należy do firmy „Szpak”. Tartak nr 2 powstał w Przemyślu w miejscu dawnego tartaku dzierżawionego przed II wojną światową przez Izraela Bakona przy ulicy Borelowskiego. Zajmował on powierzchnię 1,43ha³⁶, posiadał halę traków z dwoma trakami³⁷ i skład surowca. Produkował głównie tarcicę iglastą ze świerku, jodły, sosny i modrzewia, a także zrżyny papiernicze. Po wojnie był w zarządzie Rejonu Przemysłu Leśnego w Przemyślu, a od 1964 r. należał do Okręgowego Przedsiębiorstwa Przemysłu Drzewnego w Przemyślu. W 1969 roku zatrudniał 90 pracowników. Tartak ten zlikwidowano w 1975 r.³⁸ Obecnie na jego miejscu stoją dziesięciopiętrowe bloki z wielkiej płyty.

Z chwilą likwidacji tartaków nr 1 i 2 obok Zakładów Płyt Pilśniowych przy ul. Ofiar Katynia powstał nowoczesny tartak, zlikwidowany pod koniec lat 90. XX wieku. W okolicy działały i nadal działają małe lokalne tartaki zatrudniające do pięciu ludzi.

Do przemysłu budowlanego należały również zakłady produkujące inne materiały budowlane. Jednak ze względu na ich często rzemieślniczy charakter i znaczne rozdrobnienie zagadnienie to wymaga dalszych szczegółowych badań. Należy tu niewątpliwie wspomnieć o fabryce papy dachowej i wyrobów asfaltowych „Asfalt” sp. z o.o., uruchomionej w 1924 r. przy ul. Wilsona. Wyposażono ją w lokomobilę parową, a jej zatrudnienie w 1938 r. wynosiło 55 pracowników³⁹.

³² A. Dziedziuk: Inwentarz zespołu 355 REJON Przemysłu Leśnego w Przemyślu w zbiorach Archiwum Państwowego w Przemyślu, s. 7.

³³ Zespół 356 w zbiorach AP w Przemyślu, sygn. 283, s. 2.

³⁴ Zespół 356 w zbiorach AP w Przemyślu, sygn. 278, s. 11.

³⁵ K. Szajny-Buchtalarz: Inwentarz zespołu 356 zbiorach Archiwum Państwowego w Przemyślu, s. 3.

³⁶ Zespół 356, op.cit., sygn. 278, s. 11.

³⁷ Ibidem, sygn. 16, s. 1.

³⁸ K. Szajny-Buchtalarz: op.cit., s. 5.

³⁹ M. Dalecki: op.cit., s. 161.

3. Podsumowanie

Przeprowadzona skala badań nie objęła powszechnie znaną różnorodność przemysłu budowlanego. Złożyły się na to uwarunkowania natury wymiaru przeprowadzonej kwerendy archiwalnej. Jednak ten obszar analiz nie może być zapomniany, dlatego też badania z zakresu rozwoju przemysłu budowlanego będą kontynuowane. Zmiany gospodarcze w Przemysłu wpłynęły na przekształcenia przestrzeni miejskiej. Jeszcze w latach 70. XX wieku krajobraz kulturowy Przemysłu był zaakcentowany przez subdominanty kominów warsztatów i fabryk, które swój rodowód wywodziły z drugiej połowy XIX wieku. Nowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta z końca lat 70. XX wieku przyczynił się do rozbiórek kominów, budynków i hal fabrycznych; na ich miejscu budowano osiedla z wielkiej płyty. Powstała fabryka domów, zakłady elementów betonowych i inne wielkie fabryki tzw. „ery Gierka”, które zlikwidowano na początku XXI wieku. Przetrwały nieliczne i to znacznie zmniejszone.

Literatura

1. Dalecki M.: Przemysł w latach 1918-1939. Przestrzeń, Ludność, Gospodarka. Archiwum Państwowe w Przemysłu, Przemysł 1999.
2. Forster F.: Twierdza Przemysł. Dom Wydawniczy „BELLONA”, Warszawa 2000.
3. Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów, opr. inż. A.R. Sroka. Ministerstwo Przemysłu i Handlu, al. Ujazdowskie 37, Warszawa 1922.
4. Skorowidz Przemysłowo-Handlowy Królestwa Galicji. Lwów 1906.
5. Szabaga J., Sarkandy A.: Saga Rodu Bystrzyckich. Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemysł 2010.

THE CONSTRUCTION MATERIALS INDUSTRY IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURY IN PRZEMYSŁ AND VICINITY

Summary

Paper concerns building industry during the turn of the XIX and XX century in Przemysł and vicinity. On the basis of cross-country and archival research, as well as analysis of literature, building industry was characterized, especially institutions and firms as: brick-yards, sawmills, limestone quarries, active in this period. Historical condition of the industrial sphere during the turn of the century was discussed. On the basis of accepted methodology, it was possible to describe directions of developing city, conditioned by new industrial plant. Machines, installations and technological lines, used in the period, were described. Industrial architecture and its buildings were characterized, including owners, which developed the city. It was exemplified that the turn of the XIX and XX century marked itself by rising new city districts. Historical events, social and political changes were main causes of owner replacements, rebuilding of objects,

technological modernization and liquidation of production, as well. The paper also outlines industry buildings, which were left and pulled down.

Keywords: building industry, cross-country, archival research

DOI: 10.7862/rb.2013.2

Przesłano do redakcji w styczniu 2013 r.

Przyjęto do druku w czerwcu 2013 r.